

צוואה מקפחת לאישה ולבת

מעמד האישה במרחב האיראני

קהל יקר,

באפגניסטן העמידו השבוע את הברירה בפני אישה שנאנסה – להתחתן עם האנס או ללכת לכלא. אני חייב תחילה להתנצל, כי ההרצאה הזאת עוסקת בנושאים כאובים. מעמד האישה במרחב האיראני, כלומר איראן, אפגניסטן וחמש המדינות המוסלמיות של מרכז אסיה הסובייטית לשעבר. חיי האישה היהודייה לא היו שונים בהרבה מחיי האישה המוסלמית. בהבדל בולט אחד, שפניה של האישה היהודייה היו בדרך כלל גלויות ושל המוסלמית היו מצועפות ברעלה. מי שקרא את ספריו של חאלד חוסייני 'רודף העפיפונים' ו'אלף שמשות זוהרות' ראה אל נכון את מעמדה המשפיל של האישה המוסלמית אפילו בשנות ה-80 וה-90 של המאה ה-20.

מעמד האישה בארצנו עדיין בעייתי. אנחנו מסתכלים אחורה ושמחים שחל שיפור עצום במעמד האישה לעומת כמה עשורים אחורה, אך עדיין נותרו בעיות לא קטנות גם בחברה הישראלית. על אחת כמה וכמה חמור המצב במרחב האיראני. על מה נשוחח היום? ניסע במנהרת הזמן ונדבר על ההעדפה של בן על בת, על החינוך וההכשרה של הנערה. על גיל הנישואין, על שלטון הבעל והחמות, על ריבוי נשים, על התנהגות הגבר לעומת הדרישות מן האישה, על גירושין ועגינות. על הפלייה בין הבנים לבנות במתן ירושה. ככל שהזמן יאפשר לנו.

מקומה של הבת במשפחה

דאגה רבה רבצה על אבי המשפחה בהיוולד לו בת. הוא תלה את האשמה באישה היולדת לו בנות. על זה נאמר: אם הבנים שמחה. בן שבא לעולם שימח את האב והסיר דאגה מלבו. הוא ראה בבן את ממשיך השושלת, את אומר ה'קדיש'. הוא השתדל להשיא את בתו בגיל צעיר ולהשתחרר מהנטל. לבו לא היה פנוי לחינוך הבת. חינוך הבת נעשה על-ידי האם או הסבתא והוא הצטמצם בהכשרתה למלא חובתה כאישה וכאם יהודיה. היא למדה דיני טהרה ודיני כשרות ועבודות הבית – ניקיון, בישול, כביסה, תפירה, רקמה ואריגה. היא הוכשרה להיות העתק מדויק של אם המשפחה. קודם שעמדה על דעתה היא כבר נישאה ומאז הייתה נתונה למרותם הרודנית של החמות ושל הבעל. היו יחידי סגולה בכמה מקומות ששלחו את הבת ללמוד יחד עם הבנים הקטנים. הן למדו מעט כתיבה וקריאה, אך מגיל 10 נמנע מהן ללמוד והיה עליהן להתכונן לקראת החיים החדשים – שידוכין, אירוסין ונישואין. בראשית המאה ה-20 עדיין הבורות בין הנשים היהודיות הייתה רבה ורק מעט מהן ידעו קרוא וכתוב. הבורות באפגניסטן, למשל, בקרב הנשים המוסלמיות הייתה גדולה מזו של הנשים היהודיות, כי היו מעט אבות שלימדו את בנותיהם קרוא וכתוב ולא בכל מקום היה מוסד חינוכי לבנות. הקמתם של מוסדות כ"ח – כל ישראל חברים (ה'אליאנס') באיראן והמהפכה הקומוניסטית בברית המועצות ובעיקר במרכז אסיה עם כל החסרונות שלה תרמה רבות להשכלתה של האישה בכלל ושל האישה היהודייה בפרט.

בשנת 1839 לאחר פוגרום אכזרי בעיר הקדושה משהד, שבו נרצחו בדם קר 37 יהודים. לאחר ששכך הגל הראשון של הקנאות המוסלמית כלפי אנוסי משהד, שבו וקיימו האנוסים בחשאי – את

צווי הדת ומנהגיה. הם ערכו בחשאי בריתות, הקפידו על שחיטה כשרה, שמרו על שבת ומועד ובחוגים קטנים התאספו במרתפים לשם תפילה יהודית. הדבר התאפשר בשל אורח החיים המוסלמי המסתגר בחוגי הבית והמשפחה ובשל מעמדה המיוחד של האישה בחברה האסלאמית. בשעת התוועדויות הסתר לתפילת השבת במרתף הבית ישבו נשים יהודיות בפתח הבית או בחצר וסירקו את שיערן ושום גבר מוסלמי לא העז מטעמי צניעות לחדור לתוך החצר הזאת. בבית פנימה הן שמרו על כל מצוות הכשרות במשך 110 שנים עד לעלייתם לארץ. בקרב הנשים המשהדיות היו תמיד נשים שידעו לקרוא בחומש ובסידורי תפילה והן לימדו את הבנות הצעירות. בתי ספר ממשלתיים לבנות נפתחו במשהד רק בשנת 1934 ובהם למדו בנות הג'ידיים (כינוי לאנוסים). ערב עלייתם לארץ התנהלה גם כיתה ללימוד עברית לבנות.

גברים רבים באפגניסטן ובערים רבות במרחב האיראני נעדרו מן הבית ונסעו לערי המסחר המרוחקות לתקופות ארוכות ויש שחזרו לביקור קצר פעם פעמיים בשנה ויש שנעדרו שנים ארוכות והותירו אישה עגונה ואם לילדים כמעט ללא פרנסה. בשובו של הבעל לאחר היעדרות, הייתה זאת הזדמנות פז של החמות, לבוא חשבון עם הכלה ולהביא את דיבתה רעה בפני בעלה. במקום לנהל חיים רומנטיים לאחר היעדרות ארוכה הייתה לא אחת האישה קרבן של ביקורת נוקבת מצד הבעל בשל תלונותיה של אימו.

בנות בגיל חופה

במרחב האיראני אירסו את הבנות בגיל צעיר מאוד ועם קבלת המחזור הראשון בגיל 12 בערך היא הייתה כשרה לנישואין. בשיראז, למשל, שידכו את הבנות בגיל 7-8 והשיאו אותן בגיל 13. המצב במקומות אחרים לא היה שונה. אם בת לא נישאה עד גיל 15-16 היא נחשבה ל'רווקה זקנה' או 'ח'אנה מונדה' (תקועה בבית) ויש לכבוש אתה בחומץ ('תורשיש בוגזראן') ואין צעירים מחזרים אחריה ומיעדים אותה לבחור עני, לבעל מום או לזקן. נפתלי אברהמוב שהגיע בסוף שנות ה-20 להראת באפגניסטן כמורה עברי מארץ ישראל מתאר ביומנו ממראה עיניו: "נערות קטנות בנות 12 ו-13 מתחתנות עם גברים בני 25 שנה ומעלה, ולא אחת מהן זוכה להיות סבתא כשהיא בת 26 ובגיל 40 הן מגדלות נין על ברכיהן.¹ עמנואל פילוסוף-פנחסוף מביא תיאור מסמרקנד מראשית המאה ה-20: "אין עליהם גזירת רבנו גרשום לכן הם לוקחים שתי נשים ואפילו בתולות או נערות בנות עשר ואחת עשרה. גברים נשואים ומבוגרים בני חמישים וששים ומעלה לוקחים בתולות ונערות לא מבוגרות... יחסם לאישה כשפחה שאין לה חופש".

תופעת אירוסי תינוקות היו נפוצים. שני חברים או קרובי משפחה שנשותיהם בהיריון נהגו לומר 'אם ייולד לי בן ולך תיוולד בת הייתי רוצה להתחתן בבתך, או להיפך'. כשנולדה בת והאב היה עצוב, חבריו ניחמו אותו 'אל תדאג היא תהיה לבני'. אירוסי ילדים וילדות רווחו בעיקר בקרב אנוסי משהד, שחששו שבבוא היום יבוא מוסלמי ויבקש את ידה של בתם. הם חתמו אצל הקאדי על שטר אירוסין של בתם הילדה עם בן זוגה הילד, וכשהגיעה הילדה

¹ גרג'י-עדות ביהוסף, דף סא, א-ב; תיאורי עמנואל, עמ' 60-61; אברהמוב-הירדן; יהושע-מנדחי ישראל עמ' 105, 144, 333, 396 (ה), 425-424.

לבגרות ובא מוסלמי לבקש את ידה הציגו בפניו את שטר האירוסין בחתימת הקאדי ואמרו: בתנו מאורסת מזה כמה שנים. אירוסין של ילדים וילדות בני 4-5 גרמו לכך שהם המשיכו לשחק מבלי שידעו שהם מאורסים. בגיל 10 גילו לבת שהיא מאורסת לפלוני והיא הייתה מסתתרת מפני בן זוגה.

נישואי קרובים רווחו מאוד, בדומה למנהגי המוסלמים, לרוב העדיפו בת אח או בת אחות וזאת מן הטעם שהרכוש המשפחתי לא יעבור למשפחה זרה. הדבר גרם לבעיות גנטיות קשות. בדרך כלל לא התחשבו בדעת הבחור או הבחורה. רווח הפתגם: 'דוח'תר סאל יק פאר

מיזאנה' (לבנות מותר לפצות פה רק פעם בשנה). מעמדה הכלכלי וייחוסה של המשפחה הוא הקובע. בזמן החופה נהג החתן לדרוך על כף רגלה של הכלה כסימן לשעבוד שלה, אבל היו כלות שהתחכמו ודרכו ראשונות על כף רגלו של החתן ולמען האמת זה לא עזר להן. בכל שנות הנישואין הכלה תיקרא בפי החמות 'ארוס' (כלה) והורי האישה יקראו לחתן 'דאמאד' (חתן). הכלה פונה להורי בעלה בשם 'אבא' ו'אמא' ועליה לנהוג לפי הוראות החמות, שהיא בוחרת לה את שמלותיה והיא גם מתירה לה לצאת מפתח הבית.

הגבר הוא השליט

מעמדה של האישה נקבע כבר בתחילת האנושות, בספר בראשית. האישה אינה אישיות עצמאית, אלא 'לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה-זאת' (בראשית ב, כג) ובהמשך נקבע גורלה של האישה: 'הרבה ארבה עֲצֹבוֹנָה וְהָרוֹנָה, בעצב תלדי בנים ואל אישך תשוקתך והוא יִמְשָׁל-בָּךְ' (ג, טז). גם 'אשת חיל' בספר משלי לא אינו מטיב

עם מעמדה של האישה והדרישות ממנה, הגובלות בשעבוד טוטאלי. בעקבות בנות צלופחד נקבעו ביהדות קריטריונים לחלוקת ירושה. דרגה ראשונה – הבנים וצאצאים שלהם. בדרגה השנייה – כשאין בנים הבנות יורשות. אבל כשיש בנים הם יורשים הכול – הבכור מקבל את עיקר הירושה והבנות לא זוכות בירושה, אבל האחים חייבים לפרנס את אחיותיהן שלא נישאו ולדאוג להן לנדוניה. יהודי בוכרי עשיר מאוד בירושלים היו לו 7 בנות ובן אחד. הבן, עשיר בזכות עצמו, קיבל את כל הרכוש המשפחתי והותיר את אחיותיו הנזקקות ללא פרוטה..

מעמדה הנחות של האישה חצה גבולות ולא רק היה מנת חלקה של האישה במרחב האיראני בלבד. 'קוצו של יו"ד' של י"ל גורדון מתאר את מעמדה הנחות של האישה במזרח אירופה:

אִשָּׁה עֲבֵרִיָּה מִי יָדַע חֲיִיָּה?
בַּחֲשֹׁךְ בָּאת וּבַחֲשֹׁךְ תֵּלְכִי...
אֶךְ חַיֵּי הָעֲבֵרִית עֲבָדוֹת נִצְחָת,
מִחֲנוּתָהּ לֹא תֵצֵא אָנָּה וְאָנָּה;
תִּהְיֶי, תִּלְדִּי, תִּינִיקִי, תִּגְמֹלִי,
תֵּאֲפִי וּתְבַשְׂלִי וּבְלֹא עֵת תִּבּוֹלִי.

היא מתוארת כשפחה החיה חיים שחורים משחור. היא המפרנסת בעוד בעלה מבלה זמנו ב'שיבה'. היא היולדת והיא המגדלת והמחנכת. היא האופה והמבשלת ובגיל צעיר היא נובלת, כדי שהבעל היושב בשער העיר יוכל להסביר לחבריו את כיעורה של אשתו, הוא אומר: 'שקר החן והבל היופי'. במסכת סוטה (ג, ד) נאמר: 'כל המלמד בתו תורה

כאילו למדה תפלות'. הגישה הזאת גרמה לכך שנשים היו אנאלפביתיות עד לדורות האחרונים, נמנעה מהן גישה למידע לגבי העולם שמחוץ לבית. היא לא יכלה להתפתח מבחינה רוחנית ונאסר עליה לעבוד מחוץ לבית בתירוץ דחוק: 'כל כבודה בת מלך פנימה', שמנע מנשים חירות כלכלית וחופש מחשבה ובחירה.

במגילת אסתר, שצמחה במרחב האיראני, אנו קוראים את הצו המלכותי של אחשוורוש לאחר ש-ושתי הבריזה לו: 'וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן... להיות כל איש שורר בביתו' (אסתר א, כ, כב). אין אף לא מילה אחת במגילת אסתר על חובתו של הבעל לתת יקר לאשתו. מהרגע הראשון של חיי הנישואין הוטלה חובה על האישה לציית לבעלה.

הבעל במרחב האיראני פנה לאשתו בלשון יחיד מזלזלת: 'את' ('תו') והיא פנתה לבעלה בלשון רבים, לשון של כבוד – 'אתם' ('שומא'). לא מזמן ראינו בטלוויזיה גבר שאמר: "אצלנו זה בושע שגבר יעזור בעבודות הבית. כי בבית פנימה הכול מוטל על האישה, אבל בחוץ הכול מוטל על הגבר, כי הוא מביא את הפרנסה". הגבר לא התייעץ באשתו אפילו בדברים רציניים, שגורמים למפנה בחיי המשפחה. הבעל לא שיתף את האישה בעסקיו ובעיקר לא דיווח לה על הכנסותיו או על הוצאותיו. ניסיון האישה לעמוד על זכויותיה, עורר תגובה נזעמת של הבעל ושל החמות, שכלל גערות, נזיפות, קללות ולעתים גם מכות מצד הבעל. לא אחת כשפרץ סכסוך רציני בין האישה לבעלה – היא מצאה מקלט בבית הוריה ובתיוכם של מכרים וידידים חזרה לבית בעלה. יחסים מחודדים גם גרמו לעתים רחוקות לגירושם או לנישואים עם אישה נוספת, צעירה יותר.

תהליך הגירושין הפורמלי בברית המועצות היה פשוט ומהיר בהיעדר רכוש. המוסלמים גירשו את נשיהם בשלוש אמירות של 'טאלאק, טאלאק, טאלאק' (מגורשת, מגורשת, מגורשת) לעתים לטובת נשים צעירות. היהודים הקימו בית דין מאולתר בהנהגתו של רב הקהילה, שבו ניתן גט כדת משה וישראל, או ויתרו על הגט והבעל נשא אישה נוספת על אשתו. אנוסי משהד באיראן ובעקבותיהם יהודי אפגניסטן נמנעו בכל יכולתם ממתן גיטין מחשש שחטא הממזרות ידבק בהם בהעדר בית-דין ראוי. כותב על כך מולא יוסף גרג'י: "ומור זקני [מולא מרדכי גרג'י]... ומור אבי [מולא מתתיה גרג'י]... היו רבנים בעי"ת {בעיר תהלה} הראת ולא שמענו ולא ראינו לא ארוס שיגרש ארוסתו ולא איש שיתן גט לאשתו מרוב הצניעות" באפגניסטן העדיפו חליצה על פני ייבום [למרות שהאישה לא שבה והתחתנה]. מולא חזקי שהגיע למשהד מסמרקנד וראה נשים עגונות שבעליהן נשאו נשים אחרות על פניהן, ביקש להקים בית-דין לגיטין אך בני הקהילה סירבו וגירשו אותו מעל פניהם.

מעמד האישה

על פי ההלכה היהודית, הגבר הוא האקטיבי בנישואין ובגירושין, שבהם יש לו מעמד משפטי עדיף, נשים פסולות לעדות, לשפיטה ולתפקידי הנהגה דתית, ואינן מורשות להשתתף בבתי הכנסת המסורתיים בטקסים דתיים ואינן יכולות להתמנות לגבאיות, לחזניות, לעלות לתורה או להיות דרשניות. מנהגי החברה במרחב שבו אנו עוסקים רק הלכו והרחיבו את המחויבות של האישה מעבר לציוויי ההלכה.

החברה בתרבות האיראנית וריבוי נשים

החברה בתרבות האיראנית הייתה מוסלמית קיצונית והשפעתה על המגזר היהודי הייתה רבה. חוקי האסלאם יצרו האחזקה במעמד הנשים. לפני תקופת האסלאם נשים נרצחו על עבירות קלות והרוצחים לא הובאו לדין. רצח על 'כבוד המשפחה' נמשך עד ימינו. אפילו בנות רווקות שאיבדו את בתוליהן נרצחות על-ידי משפחתן עד היום הזה. יתר על כן, הגברים נשאו כמה נשים ויצרו מוקד של ריב והשפלה בביתם בין אישה לצרתה. חרם דרבנו גרשום על ריבוי נשים, שהיה מקובל בארצות אירופה, לא התקבל ארצות האסלאם והיו גברים שנשאו יותר מאישה אחת, אם האישה הראשונה הייתה עקרה או שנקעה נפשו של הגבר מאשתו וביקש לחדש את המלאי. בקהילת האנוסים במשהד וכן בקרב יהודי אפגניסטן כמעט ולא התגרשו מחשש שהגט אינו כהלכה ואם האישה המגורשת תינשא לגבר אחר הילדים שיבואו לעולם מהזיווג החדש עלולים להיות בחזקת ממזרים, שביהדות אין גרוע מזה. אישה שאינה נכנסת להיריון עלולה לגלות שבעלה נשא אישה נוספת על פניה. כותב חנינא מזרחי על חיי האישה האיראנית בדורות קודמים, בעיקר כשבעלה נשא אישה נוספת: "מרים כלענה חייה של רעותה והבעל ממרר את חיי שתיהן גם יחד".²

פתגם פרסי אומר: סְדֵן בִּנְאֵכְ אֶרְזֵן נְאִמְיֶאֶרְזֵן – מאה נשים לא ישוו לגרגר חיטה אחד. הייתה עדיפות לאישה הצעירה והרעננה שילדה בנים. מעמדה התחזק שבעתיים. במקום להתגרש הם נשאו אישה נוספת והאישה הראשונה הפכה לכוח עזר במשק הבית.

הציפיות לשיפור במצב האישה התבדו

² מזרחי-יהודי פרס, עמ' 90-91.

ניסיון כושל לאמנציפציה של האישה עשה המלך האפגני הרפורמטור אמנולה ח'אן (1892-1960; מלך 1919-1929), שהלך בעקבות אתא טורק, אבי טורקיה החדשה שהוציא מחוץ לחוק את נוהג ריבוי הנשים, דאג לשוויון בחינוך בין המינים ושלח בנות טובים לטורקיה ללמוד ולהרחיב אופקים ולשמש מורות במערכת החינוך האפגנית. מחנכים מארצות המערב ומארץ ישראל הוזמנו לשמש מורים ולשנות את פני החברה. התגובות לכך היו קשות ביותר. הוא פעל בעיקר במישור החיצוני וציווה על הגברים להסב את לבושם ללבוש אירופי ועל הנשים ציווה להסיר את ה'בורקה' (הרעלה שכיסתה אותה מכף רגל ועד ראש ורשת כיסתה את פניה), בטענה שדווקא אישה ברעלה יכולה לנאוף מבלי שיזהו אותה בצאתה ובבואה. הניסיון לשנות את פני החברה הביא לנפילתו של המלך ולמציאת מקלט באיטליה עד יום מותו.

האישה היהודייה באפגניסטן הייתה מכוסה מכף רגל ועד ראש, אך פניה היו גלויות. האישה המוסלמית לבשה בורקה שהותירה רק רשת צפופה על פניה. מאז המהפכה האסלאמית הח'ומיניסטית באיראן בשנת 1979, חוקי המדינה חייבו את האישה לכסות את גופה ובצאתה מביתה עליה לעטות על עצמה 'צ'אדור'. בכל מקרה שיער ראשה חייב להיות מכוסה. כיסוי הראש נקרא בפרסית 'רוסרי' (Roosari) והוא נהוג בקרב סטודנטיות ונשים בשירות הממשלתי.

חוקי האסלאם מחייבים את האישה להתכסות ב'חיג'אב' (כיסוי מלא). אישה ללא כיסוי מלא תשלם קנס מירבי.³

האישה היהודיה לבשה מכנסיים צבעוניים ארוכים ורחבים ומעליהם שמלה. ראשה היה מכוסה במטפחת צבעונית ובצאתה מן הבית הייתה מכוסה מכף רגל ועד ראש בצ'אדר (רעלה) בגוון שחור או כחול כהה. הנשים המוסלמיות לבשו בורקה שכיסתה גם את פניהן ונותרה רק רשת צפופה לנשימה ולראייה.

מספרים כי לאחר כיבוש בוכרה על-ידי הקומוניסטים, נשות בוכרה התארגנו ושרפו בפומבי את הרעלות כסמל לשחרור מהטרור שהשליטו הבעלים על נשותיהם בחסות האמיר או החאן. לאחר הטקס הזה רוב הנשים ששרפו את הרעלות נרצחו על ידי בעליהן או על-ידי אחיהן. המעבר מחברה שמרנית אסלאמית ויהודית לחברה קומוניסטית מתירנית, פתחה אופקים ואפיקים חדשים בפני הנשים, הם יכלו ללמוד בכל הרמות ולקבל משרות רמות, אך גם הביאה לערעור התא המשפחתי. בקלות יתירה אפשר היה להתגרש ולהינשא מחדש בנישואים אזרחיים. בכפרים הנידחים נמשך עניין 'כבוד המשפחה' ונערה שאיבדה את בתוליה לעתים קרובות איבדה גם את חייה.

המהפכה האסלאמית הח'ומיניסטית האיראנית יצרה ציפיות בקרב הנשים באיראן שקיוו שמעמדן ישתפר עם סילוק השאה, אך עד מהרה חיכתה להן התפכחות מרה מחלומותיהן. חומייני ראה באישה

³ על הלבוש המסורתי של האישה האיראנית, ראו: מזרחי-יהודי פרס, עמ' 110-111. על המשטר הח'ומיניסטי ראו: מנשרי-איראן במהפכה.

נחיתות פיסית, פסיכולוגית, מוסרית ואינטלקטואלית. בניגוד לנאומיו הפומביים, המפארים את תפקידה של האישה כאם לבנים גיבורים, בספרו 'הסבר הבעיה' הוא מייעד לאישה תפקיד של מספקת צרכיו המיניים של הגבר ולשם כך הוא החיה את מוסד ה'סיג' (ה'נישואים הזמניים'), המקובל באסלאם השיעי, שלפיו ניתן שטר נישואין ללילה, לשבוע או קצת יותר, תמורת 'מוהר' לאבי הנערה ובהסכמתו, והיא פוקעת בתום הזמן שנקבע לה ולאישה הזמנית אין כל זכויות מעבר לזמן שנקצב. האם זה מוהר או אתנן? מכאן ולהידרדרותה של הנערה, שאיבדה את בתוליה ואין איש חפץ בה, המרחק קצר. חובת הצייתנות של האישה לבעלה היא ללא גבול, אין שוויון בין המינים והפוליגמיה מותרת. חומייני גם קבע שריבוי נשים, אינו עילה לגירוש. האסלאם מטיל מגבלות על לבושן של נשים, על חופש התנועה שלהן ועל יכולתן ליצור קשר עם גברים שאינם בני משפחתם. טיבן המדויק של המגבלות משתנה בין חברות מוסלמיות שונות ובין פוסקי הלכה שונים.⁴ האישה היהודייה היא חלק מן החברה הסובבת ולחלק מן החוקים יש השפעה ישירה על מעמדה ועל חייה של האישה היהודיה.

עד למהפכה הקומוניסטית, שבה הושווה מעמדה של האישה פחות או יותר, יהודיות בוכריות לא למדו קרוא וכתוב

⁴ ראו מאמרה של אמירה גלבלום 'מאחורי הרעלה', הספרייה הווירטואלית של המרכז לטכנולוגיה חינוכית. המאמר מבוסס על הפמיניסטית האיראנית-בריטית פרופ' האלה אפשאר (Prof. Haleh Afshar), שראה אור בכתב-העת *Feminist Review*, (1982) 12.

ומצבן דמה למצבה של האישה באפגניסטן ובאיראן. בכמה בתים האבות לימדו את בנותיהם קרוא וכתוב. חיי האישה האפגנית בכללותה ידעו עליות ומורדות. בימי השאה הרפורמטור אמאן אללה חאן הוקמו בתי ספר לבנות ולשם כך נשלחו בנות האצולה לטורקיה להשלים את השכלתן ולשמש מורות להמוני העם. הדחתו של השאה ועליית הפונדמנטליזם הדתי החזירה את המצב לקדמותו. בחברה היהודית באפגניסטן האנאלפביתיות שרדה עד שנות ה-70 של המאה ה-20. היו אבות שלימדו את בנותיהם קרוא וכתוב. בקרב שארית הפליטה היהודית בקאבול, למדו יחד בנים ובנות מעטים שנותרו באפגניסטן.

גירושין ועגינות

בבריחה ההמונית של יהודי בוכרה בשנות ה-30 של המאה ה-20, היו גברים רבים שעברו את הגבול והותירו אחריהם את נשיהם עגונות. יש שהגיעו לארץ-ישראל ונשאו אישה חדשה והולידו ילדים מהזיווג החדש בעוד שהותירו מאחוריהם אישה וילדים, לעתים ללא מפרנס.⁵ ר' חזקיה הכהן רבין (חיימוף) עשה רבות כדי לחלץ נשים עגונות מעגינות. בשנת תרצ"א 1931, בדרכו לארץ, מצא בעיר הראת נשים שבעליהן התאסלמו וסרבו לגרש את נשיהם והרב רבין הצליח לשכנע את הגברים הסרבנים שנאותו לתת גט לנשים העגונות לאחר סירוב שנמשך שנים. תחנתו הבאה של הרב הייתה בטהראן שבאותו זמן שהו שם בוכרים רבים. במהלך שהייתו גילה שהגיטין אינם כשרים ויש חשש שהאישה תינשא לגבר אחר וילדיה שייוולדו מהזיווג הזה יהיו בבחינת 'ממזרים' והוא מצליח להסיר

⁵ יהושע-דרך לבנה, עמ' 109.

מכשול.⁶ בשנת 1992 בביקורי הראשון בבוכרה, קבוצת נשים ביקשה את עזרתי להתיר אותן מעגינותן. הן היו נשים צעירות שגילן לא עלה על ארבעים. הן סיפרו כי שנה קודם הגיע לבוכרה הרב אשר ארנטרווי שהקים יחד עם חבריו בית דין ארעי למתן גיטין. מאז אין להן תקווה. רבה של סמרקנד בראשית שנות ה-90 היה ר' שמעון שמעונוב, איש חב"ד שהצליח לשמור גם על מסורות עתיקות של קהילתו. הרב שמעונוב הוסמך לרבנות על-ידי הרב משה גיסנסקי, רבה האשכנזי של סמרקנד, ועל-ידי הרב שקרוב, רב העדה הבוכרית. הוא נסע בין הקהילות של מרכז אסיה, מל ילדים והשיא זוגות כדת משה וישראל ומשימתו העיקרית הייתה לא להשאיר יהודיה עגונה.⁷

האישה בארץ ישראל

העלייה לארץ שינתה מאוד את חיי האישה שעלתה מהמרחב האיראני. האם ובנותיה היו חשופות בארץ לנעשה סביבן. צאתה של האישה לחיי עבודה חיזק את ביטחונה אך ערער את התא המשפחתי שבו הבעל היה נותן הטון והמפרנס היחיד ולפתע מצא את עצמו תלוי באשתו שסיפקה לו לעתים דמי כיס ומצא את עצמו מושפל. לאונורה קרמר מתארת בשנות ה-50 של המאה ה-20 טיפול בזוג צעיר הוא בן 19 והיא בת 18. הבחור עלה מאפגניסטן והכלה עלתה מאיראן. החמות התערבה בכל דבר, לרבות בדמי המחיה, ובשלב מסוים דרשה מבנה לעזוב את אשתו ולבוא לגור אצלה. הצעירה

⁶ ראו עליו ועל פעלו לעיל, עמ'... ורבין-זרח כוכב מיעקב, עמ' ריג-רטו; על ממזרים ופסולי חיתון, ראה יהושע-מנדחי ישראל, עמ' 91-92.

⁷ יהושע-דרך לבנה, עמ' 99, 123, 149.

רצתה להתגרש, אך חששה שגורלה יהיה כגורל אמה, שלפי המנהג בעדתם אין האישה שבה ומתחתנת עוד לעולם.

מרגע שנשים מהמרחב האיראני הגיעו לארץ בנותיהם החלו ללמוד ולעשות חיל. החינוך המרכזי סטי עם כל חסרונותיו היטיב עם הנשים במרכז אסיה הסובייטית והן זכו למקצועות חופשיים כרופאות, אחיות ובמקצועות ההנדסה השונים. מוסדות האליאנס ומוסדות חינוך חרדי באיראן קידמו את הדור הצעיר של הבנות.

תוך דור או שניים אנו מוצאים את הנשים יוצאות המרחב האיראני נקלטות בכל תחומי החיים. אנו מוצאים את הבנות העושות חיל בצבא, באקדמיה, בסקטור הציבורי ובסקטור הפרטי ובמקצועות חופשיים. אנו חיים בחברה בהתהוות והיא הולכת ומשנה את פניה בקצב מהיר. הנשים הולכות ומשתחררות ונעשות דעתניות ומהוות גורם חשוב בכלכלת המשפחה ובחינוך הדורות הבאים.

שאלה:

בבקשה הסבר, מי מהילדים זכאי לירושה ובאיזה יחס מתחלק? (יש בנים ובנות וכולם ב"ה נשואים)

תשובה:

דיני הירושה נלמדים מסיפורן של בנות צלפחד. אלה הכללים העיקריים בסדר הירושה:

דרגה הראשונה, הבנים וצאצאיהם;
דרגה השנייה, כשאין יורשים מן הדרגה הראשונה, הבנות וצאצאיהן;
דרגה השלישית, האב וצאצאיו;
דרגה הרביעית, אבותיו הקדומים יותר של המוריש וצאצאיהם.

מעבר לכללים הבסיסיים הנ"ל חשוב לזכור שבכור יורש פי שניים ממה שנוטל אחר. כמו כן, הבעל יורש את אשתו אמנם האישה אינה יורשת את בעלה.

הערה נוספת- כאמור בדרגה הראשונה הבנים וצאצאיהם יורשים הכל והבנות לא זוכות בחלק בירושה אמנם ישנם חובות שהבנים חייבים לבנות כגון פרנסתן, מזונות, נדוניה וכו'

מקורות- שולחן ערוך, חו"מ, סימן רעו, אבן העזר, סימנים צג, קיב.